

नामांक

Roll No.

--	--	--	--	--	--	--

No. of Questions – 28
No. of Printed Pages – 8

SS-12-Sanskrit Sah.

संस्कृत साहित्यम्
उच्च माध्यमिक परीक्षा, 2021

समय : 3¼ (सपाद होरात्रयम्)

पूर्णाङ्क : 80

परीक्षार्थिभ्यः सामान्य निर्देशाः

OFFICE COPY

- (1) परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रोपरि नामांक अनिवार्यतः लेख्यः ।
- (2) सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः ।
- (3) प्रत्येकस्य प्रश्नस्योत्तरं उत्तरपुस्तिकायामेव देयम् ।
- (4) प्रत्येकस्य प्रश्नभागस्य उत्तरं क्रमानुसारमेकत्रैव लेखितव्यम् ।

SS-12-Sanskrit Sah.

[Turn over

(5) प्रश्नानां अंकभाराणि निम्नानुसाराणि सन्ति:

खण्ड	प्रश्नों की संख्या	अंक प्रत्येक प्रश्न	कुल अंक भार
खण्ड-अ (A)	1 (i से x), 2 से 11 = 20	1	20
खण्ड-ब (B)	12 से 19 = 8	2	16
खण्ड-स (C)	20 से 23 = 4	4	16
खण्ड-द (D)	24 से 25 = 2	5	10
खण्ड-य (E)	26 से 28 = 3	6	18

खण्ड - अ (A)

1. अधोलिखितप्रश्नानाम् उत्तरस्य उचितं क्रमाक्षरं स्व उत्तर पुस्तिकायां लिखतु : (1 × 10 = 10)
- (i) “सं नो मनांसि जानताम्” इत्यत्र “मनांसि” इति पदस्य कोऽर्थः ? (1)
 (अ) चित्तेषु (ब) भावेषु
 (स) ज्ञानेषु (द) मानवेषु
- (ii) कवीनां गणना-प्रसङ्गे कनिष्ठिकाधिष्ठितः कः ? (1)
 (अ) भवभूतिः (ब) कालिदासः
 (स) श्रीहर्षः (द) माघः
- (iii) डॉ हरिरामआचार्येण “मधुच्छन्दा” इति गीतिकाव्यस्य कृते कः पुरस्कारः प्राप्तः ? (1)
 (अ) मीरापुरस्कारः (ब) कविशिरोमणिपुरस्कारः
 (स) माघ-पुरस्कारः (द) अर्जुनपुरस्कारः
- (iv) महिलारोप्यराज्ञः अमरशक्तेः कति पुत्राः आसन् ? (1)
 (अ) चत्वारः (ब) त्रयः
 (स) पञ्च (द) षट्
- (v) माघस्य पितुः नाम किम् आसीत् ? (1)
 (अ) दत्तकः (ब) भोजः
 (स) सुप्रभदेवः (द) विक्रमः
- (vi) “मेघदूतपीयूषम्” पाठानुसारेण चातकेभ्यः जलं कः ददाति ? (1)
 (अ) मेघः (ब) यक्षः
 (स) इन्द्रः (द) कुबेरः

- (vii) श्रीमद्भागवद्गीता महाभारतस्य कस्मिन् पर्वणि अस्ति ? (1)
 (अ) भीष्म पर्वणि (ब) वन पर्वणि
 (स) सभा पर्वणि (द) विराट् पर्वणि
- (viii) अपरिणामोपशमो दारुणो कः ? (1)
 (अ) लक्ष्मीमदः (ब) यौवनमदः
 (स) राजमदः (द) पुत्रमदः
- (ix) “ॐ शं नो मित्रः वरुणः” इति मन्त्रः कस्मात् वेदात् उद्धृतोऽस्ति ? (1)
 (अ) ऋग्वेदात् (ब) यजुर्वेदात्
 (स) सामवेदात् (द) अथर्ववेदात्
- (x) कुसुम-सदृशं आशाबन्धः केषां भवति ? (1)
 (अ) पुरुषाणाम् (ब) अङ्गानाम्
 (स) यक्षाणाम् (द) मेघानाम्

प्रश्न संख्या 2 तः 5 पर्यन्तं रेखांकित-पदानि आधृत्य प्रश्न-निर्माणं कृत्वा एक-पंक्त्याम् उत्तरं प्रदत्त ।

2. मानवाः सर्वत्र विजयं कामयन्ते । (1)
3. नन्दिनी एकदा हिमालय गुहायां प्रविष्टवती । (1)
4. स यत्प्रमाणं कुरुते लोकः तदनुवर्तते । (1)
5. वस्तुतः गुरोः ज्ञानम् अमूल्यं भवति । (1)

प्रश्न संख्या 6 तः 8 पर्यन्तं अधोलिखितपद्यांशेषु प्रयुक्त-अलंकारस्य नामोल्लेखं कुरुत ।

6. नव पलाश पलाश वनं पुरः (1)
7. ततो मृगेन्द्रस्य मृगेन्द्रगामी (1)

8. स्नपयति हृदयेशं निष्यन्दिनी ते । (1)
धवलबहल - मुग्धादुग्ध कुल्येव दृष्टिः ॥

प्रश्न संख्या 9 तः 11 पर्यन्तं रिक्तस्थानं पूरयित्वा स्व उत्तर पुस्तिकायाम् उत्तरं लिखत ।

9. नियतं कुरु _____ त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः । (1)
10. महीयांसः _____ मितभाषिणः । (1)
11. अद्य मातृवन्दना _____ गीयताम् । (1)

खण्ड - ब (B)

निम्नलिखितप्रश्नानां संस्कृतभाषायाम् उत्तरं लिखत ।

12. 'मुद्राराक्षसम्' इति नाटकं केन विरचितम् ? (2)
13. पं अम्बिकादत्तव्यासस्य जन्म कुत्र अभवत् ? (2)
14. वेदेषु प्राचीनतमः वेदः कः ? (2)
15. रघुवंशमहाकाव्यस्य रचयिता कः ? (2)
16. माघस्य काव्ये कति गुणाः सन्ति ? (2)
17. "बुद्धिमान् स्वकार्यं नीत्या साधयति ।" इत्यत्र 'साधयति' इति क्रियायाः कर्ता कः अस्ति ? (2)
18. अधोलिखित-श्लोकस्य अन्वयसहितम् अर्थं हिन्द्यां संस्कृते वा लिखत । (2)
"भारतीयशो भृशं समस्त दिक्षु चीयताम् ।
स्वतन्त्रतामृतं सुपर्णकैः दिवः समाहतम् ॥
हुतात्मभिः समर्पितं प्रभारतं सु-भारतम् ।
न तत्ररक्तमण्डनम् भवेन्न शान्ति खण्डनम् ॥"
19. अधोलिखितस्य कस्यचित् एकस्य अलंकारस्य लक्षणोदाहरणे लिखत । (2)
रूपकम् अथवा अनुप्रासः

खण्ड - स (C)

20. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानामुत्तराणि लिखत ।

(4)

गुरुपदेशश्च नाम पुरुषाणामखिलमलप्रक्षालनक्षमम् अजलं स्नानं, अनुपजात-पलिता दिवैरूप्यमजरं वृद्धत्वम्, अनारोपितमेदोदोषं गुरुकरणम् । असुवर्णविरचनम् अग्राम्यं कर्णाभरणं, अतीत ज्योतिरालोकः नोद्वेगकरः प्रजागरः । विशेषेण तु राज्ञाम् । विरलाः हि तेषामुपदेशारः ।

- (i) पुरुषाणामखिलमलप्रक्षालनक्षमम् अजलं स्नानं किम् ?
- (ii) केषां उपदेशारः विरलाः ?
- (iii) गुरुपदेशः कीदृशः प्रजागरः ?
- (iv) "विशेषेण तु राज्ञाम्" इत्यत्र अव्ययपदं किम् ?

(1)

(1)

(1)

(1)

अथवा

द्वाविंशे दिने सा मुनिहोमधेनुः आत्मानुचरस्य भावं जिज्ञासमाना हिमालयगुहायां प्रविष्टवती । नन्दिनी मनसापि हिंस्रैः न कदापि दमनीया इत्यवगत्य स राजा अद्रिशोभादर्शने तत्परोऽभवत् । तदन्तरे अलक्षिताभ्युत्पतनः मृगेन्द्रैकः तां नन्दिनीं बलादाकृष्य वधाय प्रवृत्तः ।

- (i) मुनिहोमधेनुः किमर्थं हिमालयगुहायां प्रविष्टवती ?
- (ii) सः राजा किम् दर्शने तत्परोऽभवत् ?
- (iii) कः तां नन्दिनीं बलादाकृष्य वधाय प्रवृत्तः ?

(1)

(1)

(2)

21. अधोलिखितपद्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत ।

(4)

कश्चित् कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारात् प्रमत्तः,
शापेनास्तङ्गमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः
यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु
स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु ।

- (i) स्वाधिकारात् प्रमत्तः कः ?
- (ii) यक्षः कुत्र वसति ?
- (iii) स्निग्धच्छायातरुषु वसतिम् । इत्यत्र विशेषणपदं किम् ?
- (iv) यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु । इत्यत्र क्रियापदं किम् ?

(1)

(1)

(1)

(1)

अथवा

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।
लोक संग्रहमेवापि सम्पश्यन्कर्तुमर्हसि ॥

- (i) जनकादयः कर्मणा एव किम् आस्थिताः ?
- (ii) लोकसंग्रहः केन प्रकारेण करणीयः ?
- (iii) 'कर्मणैव हि संसिद्धिः' इत्यत्र अव्ययपदं किम् ।
- (iv) 'सम्पश्यन्कर्तुमर्हसि' इत्यत्र क्रियापदं किम् ।

(1)

(1)

(1)

(1)

22. अधोलिखितम् अपठितं गद्यांशं पठित्वा उत्तराणि लिखत । (4)

संस्कृतभाषा अस्माकं देशस्य प्राचीनतमा भाषा अस्ति । प्राचीनकाले सर्वे भारतीयाः संस्कृतभाषायां एव व्यवहारं कुर्वन्ति स्म । कालान्तरे विविधाः प्रान्तीयाः भाषाः प्रचलिताः अभवन् किन्तु संस्कृतस्य महत्त्वम् अद्यापि अक्षुण्णं वर्तते । सर्वे प्राचीनग्रन्थाः चत्वारो वेदाश्च संस्कृतभाषायामेव सन्ति । संस्कृतभाषा भारतराष्ट्रस्य एकतायाः आधारः अस्ति ।

- अस्माकं देशस्य प्राचीनतमा भाषा का ? (एक पदेन उत्तरम् ।) (1)
- भारतराष्ट्रस्य एकतायाः आधारः कः ? (पूर्ण वाक्येन) (1)
- संस्कृतभाषायाः व्यवहारं कदा कुर्वन्ति स्म ? (1)
- “विविधाः प्रान्तीयाः भाषाः प्रचलिताः अभवन् ।” इत्यत्र क्रियापदं किम् ? (1)

अथवा

भारतीयधर्मस्य मूलाधारः अहिंसा एव अस्ति । गीतायां श्रीकृष्णेन देवी-सम्पत्सु अहिंसायाः गणना प्रथमे स्थाने कृता । जैनधर्मः, बौद्धधर्मः च उभौ अहिंसाप्रधानौ एव । महात्मागांधी अपि अहिंसायाः पालने बलं दत्तवान् । तस्य अयं विश्वासः आसीत् यद् अहिंसकस्य सम्मुखे हिंसकः अपि स्वस्य हिंसावृत्तिं परित्यजति ।

- कस्य मूलाधारः अहिंसा भवति ? (एकपदेन उत्तरत) (1)
- कौ अहिंसाप्रधानौ धर्मौ स्तः ? (पूर्णवाक्येन उत्तरत) (1)
- कुत्र अहिंसायाः गणना प्रथमे स्थाने कृता ? (1)
- अहिंसामार्गः केन महापुरुषेण स्वीकृतः ? (1)

23. अधोलिखितम् अपठितं गद्यांशं पठित्वा उत्तराणि लिखत । (4)

सत्यस्य पालनार्थमेव महाराजो दशरथः प्रियं पुत्रं रामं वनं प्रैषयत् । राजा हरिश्चन्द्रः सत्यपालनार्थमेव सर्वाणि दुःखानि असहत् । युधिष्ठिरः सत्यभाषणस्य प्रभावादेव विजयमलभत् । महात्मा-गांधिमहोदयः सत्यस्यैव सदा शिक्षामददात् । भारतस्य राजचिह्नेऽपि ‘सत्यमेव जयते’ इत्यादरेण उल्लिख्यते ।

- सत्यभाषणस्य प्रभावादेव कः विजयमलभत् ? (एक पदेन) (1)
- ‘सत्यमेव जयते’ इत्यादरेण कुत्र उल्लिख्यते ? (1)
- महाराजः दशरथः प्रियं पुत्रं रामं वनं किमर्थं प्रैषयत् ? (1)
- “आत्मजः” इति पदस्य समानार्थकं पदम् अनुच्छेदात् चित्वा लिखत । (1)

अथवा

आसीद् बंगदेशे बोपदेवः नाम कश्चिद् बालकः । स विद्यालये पाठ्यविषयाणाम् अवबोधने स्मरणे च नितान्तम् असमर्थः आसीत् । असौ प्रायः चिन्तयति स्म यत् अन्ये छात्राः सर्वान् विषयान् शीघ्रं अवगच्छन्ति, लिखन्ति स्मरन्ति च किन्तु मन्दबुद्धिः अहं तान् न अवगच्छामि किमर्थम् अहम् अत्र समयं वृथा नाशयामि ।

- बोपदेवः नाम बालकः कुत्र निवसति स्म ? (1)
- बोपदेवः विद्यालये किम् कर्तुम् असमर्थः आसीत् ? (1)
- “अहम् अत्र समयं वृथा नाशयामि ।” इत्यत्र क्रियापदं किम् ? (1)
- पाठशालायाम् इत्यस्य समानार्थकपदं विद्यते । (1)

खण्ड - द (D)

24. (अ) अधोलिखित छन्दसः लक्षणोदाहरणे लिखत । (5)
 द्रुतविलम्बितम् (3)
 अथवा
 शिखरिणी
- (ब) अधोलिखित-पद्यांशस्य गणचिह्नं प्रदर्शयन् छन्दसः नामोल्लेखं कुरुत ।
 ये द्वे कालं विधत्तः श्रुतिविषयगुणा या स्थिता व्याप्य विश्वम् । (2)
 अथवा
 पुण्यः शब्दो मुनिरिति मुहुः केवलं राजपूर्वः ।
25. अधोलिखित रेखांकितपदेषु प्रयुक्तविभक्तेः नामोल्लेखं कृत्वा तस्य सूत्रं चापि लिखत ।
- (क) गोपालः गां दुग्धं दोग्धि । (1)
 (ख) नृपः सिंहासनम् अध्यास्ते । (1)
 (ग) नेत्रेण काणः । (1)
 (घ) देवदत्तः यज्ञदत्ताय शतं धारयति । (1)
 (ङ) कामात् क्रोधः जायते । (1)
 अथवा
- (क) रामाय नमः । (1)
 (ख) कृष्णस्य कृतिः । (1)
 (ग) सः जटाभिः तापसः प्रतीयते । (1)
 (घ) गवां गोषु वा कृष्णा बहु क्षीरा । (1)
 (ङ) ग्रामं परितः क्षेत्राणि सन्ति । (1)

खण्ड - य (E)

26. (क) अधोलिखितयोः कयोश्चित् द्वयोः पदयोः सूत्रोल्लेखपूर्वकं संधिविच्छेदं कुरुत । (1½ + 1½ = 3)
 (i) लाकृतिः (ii) गव्यम्
 (iii) उपैति (iv) दैत्यारिः
- (ख) अधोलिखितयोः कयोश्चित् द्वयोः पदयोः सूत्रोल्लेखपूर्वकं संधिं कुरुत । (1½ + 1½ = 3)
 (i) हरे + अव (ii) त्र + एजते
 (iii) हित + उपदेशः (iv) महा + औषधिः

27. प्रदत्तशब्दानां प्रयोगं कुर्वन् एकम् अनुच्छेदं लिखत ।

(6)

महाकविः कालिदासः, श्रेष्ठकविः, उपमा, सप्तकृतयः, कलापक्षः, भावपक्षः, वैदर्भीरीतिः, पुराकवीनां, महाकाव्यं, खण्डकाव्यं, नाटकं, विश्व साहित्ये स्थानम् ।

अथवा

क्रमरहितानि वाक्यानि समुचितं क्रमानुसारं लिखत

(1 × 6 = 6)

- (क) अतः एकदा काकः स्व मित्रस्य शृगालस्य समीपं गत्वा उक्तवान् भो मित्र ! सः कृष्णसर्पः कथं मारणीयः उपायं सूचयतु इति ।
- (ख) तत्र एकः काकः पत्न्या सह वसति स्म ।
- (ग) एकस्मिन् वने कश्चन महावृक्षः आसीत् ।
- (घ) यदा काकस्य पत्नी प्रसूता भवति तदा कृष्णसर्पः तस्याः अण्डानि खादति स्म ।
- (ङ) तस्य एव वृक्षस्य कोटरे एकः कृष्णसर्पः अपि वसति स्म ।
- (च) एतेन दुःखेन काकः तस्य च पत्नी महादुःखम् अनुभवतः स्म ।

28. अधोलिखितवाक्येषु केषांचित् षड्वाक्यानां संस्कृतभाषायाम् अनुवादं कुरुत ।

(6 × 1 = 6)

- (i) जो जैसा बीज बोता है वैसा ही फल प्राप्त करता है ।
- (ii) विद्यालय के समीप देवालय है ।
- (iii) भक्त को रामायण अच्छी लगती है ।
- (iv) छात्र शिक्षक से पढ़ता है ।
- (v) बड़ों का अनुकरण करो ।
- (vi) उठो जागो लक्ष्य प्राप्ति तक मत रुको ।
- (vii) पेड़ से पत्ता गिरता है ।
- (viii) पढ़ने के कारण वह यहाँ रहता है ।
- (ix) मेरे पिताजी का नाम भगवान् है ।
- (x) राम के वन चले जाने पर दशरथ ने प्राण त्याग दिए ।